

วิเคราะห์ธารนิสารในคัมภีร์ของวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์

An Analysis of the Tharanisan Scripture of Watkhaokaew Nakhon Sawan
Province

พระครูนิเทศเขมรัตน์ (เกรียงไกร เขมปญโญ)¹ ศิริโรจน์ นามเสนา² และพระศรีสมโพธิ³
Phrakrunithetkhemmarat (Kreangkai Khemapunyo), Sirrote Namsena and
Phrasrisomphot

Received: July 05, 2024

Revised: June 10, 2025

Accepted: June 11, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดและความเชื่อเรื่องธารนิสาร และ 2) ศึกษาคัมภีร์ธารนิสารของวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์ 3) เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ สำหรับศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนที่เป็นหลักการ แนวคิด ทฤษฎีและปฏิบัติการ ในประเด็นที่เกี่ยวกับธารนิสาร เพื่อนำเสนอแนวคิดของคัมภีร์ธารนิสารของวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์ ที่สัมพันธ์กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า คำว่า 1) ธารนิสาร เป็นศัพท์ที่มาจากภาษาบาลี อาจแปลได้ว่า แก่นของแผ่นดิน ในตำราเวทย์มนตร์ภาษาไทยปัจจุบันมีบทสวดร่ายหรืออ่านโองการเวลาประกอบพิธีตั้งศาลหรือปลุกบ้านเรือน เรียกว่า ธารนิสารเล็ก ธารนิสารใหญ่ ที่เชื่อว่า ธารนิสาร 2) คัมภีร์ธารนิสารของวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์ เป็นคัมภีร์ใบลานดิบ จารด้วยอักษรไทย ขนาดกว้าง 5 เซนติเมตร ยาว 40 เซนติเมตร 1 ผูก มี 14 หน้า เมื่อเทียบกับอักษรไทยในเอกสารโบราณ แต่ภายหลังเมื่อมีการสำรวจและจัดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลานโบราณของวัดเขาแก้วแล้ว จึงได้มีการเขียนชื่อว่า “ธารนิสาร” ธารนิสารของวัดเขาแก้ว มีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง ได้ขึ้นต้นคัมภีร์ด้วยการแสดงความเคารพพระรัตนตรัย และได้แสดงคำสอนของพระพุทธองค์จากอัครคันสูตรที่เกี่ยวกับกำเนิดของโลกและมนุษย์

¹⁻³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: sombat01011986@gmail.com

คำสำคัญ: ธรรมสารในคัมภีร์, วัดเขาแก้ว, จังหวัดนครสวรรค์

Abstract

This research aims to 1) explore the concepts and beliefs regarding "Thoranisan" (earth essence) and 2) study the Thoranisan scripture of Wat Khao Kaew, Nakhon Sawan province. The qualitative research methodology focused on analyzing Buddhist scriptures, including the Tripitaka, commentaries, and related Buddhist literature, covering theoretical concepts and practical teachings associated with Thoranisan. The study aims to present the concepts of the Thoranisan scripture at Wat Khao Kaew, Nakhon Sawan, about Buddhist doctrines. The research findings revealed that: 1) "Thoranisan" originates from the Pali language and can be interpreted as the "essence of the earth." In contemporary Thai magical texts, chants or recitations performed during rituals for establishing shrines or constructing homes are termed Thoranisan Lek and Thoranisan Yai. 2) The Thoranisan scripture at Wat Khao Kaew is a palm-leaf manuscript inscribed in Thai script, measuring 5 centimeters in width and 40 centimeters in length, comprising 14 pages. Initially unnamed, it was later categorized as "Thoranisan" following archival classification. Unique to Wat Khao Kaew, the manuscript begins with homage to the Triple Gem and includes teachings from the Agganna Sutta, which address the origins of the world and humanity.

Keywords: Thoranisan scripture, Wat Khao Kaew, Nakhon Sawan Province

บทนำ

ในครั้งพุทธกาล การแสดงพระธรรมเทศนาการฟังธรรม รวมถึงการสืบทอดพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ทรงใช้การสืบทอดด้วยวิธีการมุขปาฐะ หรือที่เรียกว่าการท่องจำปากต่อปาก สืบทอดกันมาจนถึงยุคหลังพุทธปรินิพพานแล้ว ราวปี พ.ศ. 400 เศษ จึงมีการจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนแผ่นใบลานเป็นครั้งแรก (ใบลาน, 2562) คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ที่บันทึกลายลักษณ์อักษรโดยการจารตัวหนังสือลงบนใบลาน ซึ่งเป็นวัตรธรรมชาติที่ได้มาจากใบของต้นลานจึงเรียกโดยทั่วไปว่า “หนังสือใบลาน” หนังสือใบลานมัก

จารหรือบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ จึงนิยมเรียกหนังสือใบลานว่า “คัมภีร์ใบลาน” นอกจากนี้ยังบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งคดีโลกและคดีธรรม เช่น ประวัติศาสตร์ โหราศาสตร์ วรรณกรรม พงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายา เวทมนตร์คาถาเป็นต้น ใบลานยาว เรียกว่า หนังสือผูก ลานสั้น เรียกว่า หนังสือก้อม การจารหรือเขียนหนังสือลงในใบลานนั้น มีมาตั้งแต่โบราณกาลและได้รับอิทธิพลมาจากลังกา เพราะพระสิงหนลในลังกาได้จารพระไตรปิฎกลงในใบลานในการทำสังคายนาครั้งที่ 5 (นับต่อจากสังคายนาครั้งที่ 3 ที่อินเดีย) โดยที่พระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาหลายครั้งตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมา

วัดเขาแก้ว อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เป็นวัดโบราณสร้างขึ้นในราว พ.ศ. 1900 สมัยสุโขทัย มีนามตามภูเขาที่วัดตั้งอยู่ที่มีหินมีลักษณะเป็นแก้วใสและมีสีสันต่าง ๆ (สมัยวรรณอุตร์, 2562) คัมภีร์ใบลานวัดเขาแก้วเป็นสมบัติอันล้ำค่าของบรรพชนไทย ที่ได้รับการสืบทอดมาหลายร้อยปี จากการสำรวจโดยนักภาษาโบราณกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ได้ดำเนินการอนุรักษ์เบื้องต้น และจัดทำทะเบียนคัมภีร์ใบลานพบว่า มีคัมภีร์ใบลานที่สำรวจและระบุชื่อคัมภีร์ได้แล้วจำนวน 7,221 ผูก (วัดเขาแก้ว, 2550) ซึ่งคัมภีร์ส่วนใหญ่จะเป็นพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เป็นต้น มีทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย และอักษรที่จารก็มีหลายชนิด เช่น อักษรขอม อักษรไทย เป็นต้น มีคัมภีร์หนึ่งมีชื่อเป็นภาษาบาลีว่า ธรณีสาร ประมาณอายุไม่ต่ำกว่า 200 ปี จารด้วยอักษรไทยโบราณเป็นรูปศัพท์และประโยคโบราณที่อ่านยากและเข้าใจยาก ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะปริวรรตจากภาษาไทยโบราณเป็นภาษาไทยปัจจุบัน

ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ธรณีสารของวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์ ว่ามีความหมายที่แท้จริงเป็นอย่างไร เกี่ยวข้องกับธรณีสารที่เป็นบทสวดสำหรับพิธีกรรมอย่างไร มีความเกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง อันเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคัมภีร์ใบลาน เพื่อให้เป็นองค์ความรู้ใหม่ สามารถเข้าถึงเข้าใจและไปนำประยุกต์ใช้ในสังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและความเชื่อเรื่องธรณีสาร
2. เพื่อศึกษาคัมภีร์ธรณีสารของวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ธรณีสารของวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัย การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์
ธรรมนูญของวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์

1. การศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมทาง
พระพุทธศาสนา
2. หลักการ แนวคิด ทฤษฎีและปฏิบัติการ ในประเด็นที่เกี่ยวกับธรรมนูญ
3. การวิจัยเชิงคุณภาพ นำเสนอแนวคิดของคัมภีร์ธรรมนูญของวัดเขาแก้ว จังหวัด
นครสวรรค์ ที่สัมพันธ์กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

สรุปผลการวิจัย

1. แนวคิดของคัมภีร์ธรรมนูญ พบว่า มนต์ธรรมนูญเป็นชื่อของมนต์บทหนึ่งในตำรับพระ
มนต์ต่าง ๆ มาแต่สมัยโบราณมนต์บทนี้มีชื่อเต็ม ๆ ว่า “โองการธรรมนูญ” หมายความว่า “คำ
ศักดิ์สิทธิ์ของพระเป็นเจ้าเนื่องด้วยเสนียดจัญไร “มนต์ชื่อ “ธรรมนูญ” นี้ในสมัยก่อนใช้สำหรับเสก
ทำนํ้ามนต์เพื่อปิดเป่าเสนียดจัญไรทั้งปวง ในบรรดาผู้ที่เป่าข้างทำการศิลปกรรมไทยประเภทต่าง ๆ
ในสมัยโบราณก็นับถือมนต์ธรรมนูญนี้ ใช้ทำนํ้ามนต์ประพรมเครื่องมือและตัวช่าง เมื่อจะทำงานช่าง
ที่เป็นงานสำคัญ ๆ กล่าวโดยเฉพาะช่างปลูกเรือนไทยตามขนบนิยมย่อมใช้มนต์ธรรมนูญทำนํ้ามนต์
สำหรับประพรมเครื่องเรือนที่เป็นตัวไม้ ซึ่งปรุงขึ้นไว้ก่อนเวลาจะยกเรือนเพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่เรือน
ผู้ทำเรือน และผู้ที่จะได้อยู่อาศัยเรือนนั้นต่อไปโองการธรรมนูญ เป็นมนต์บทที่ได้รับความนิยมนับถือว่า
ศักดิ์สิทธิ์และขลังมาก ทั้งนี้เนื่องด้วยเชื่อกันว่าเป็นเทวโองการที่รับมาแต่พระเป็นเจ้าเบื้องสูง ดังใน
ต้นบทแห่งมนต์นี้ตอนหนึ่งกล่าวไว้ให้ทราบดังนี้ “นโม นมัสการ เม แห่งข้า จะไหว้พระบรมศาสดา
เป็นเจ้า เสด็จลงมาตั้งฟ้าแลดินตั้งสมุทรสายสินธุอันอุดมข้าจะไหว้พระอินทร์ พระพรหม พระยม
พระกาฬ พระจัตุโลกบาลทั้ง 4 พระฤๅษีนาคร ยอดพระไตรปิฎกกัณฑ์ตรัย พระสูตร พระวินัย พระ
ปรมาตม พระไตรสรณาคมน์ทั้งพระพ้อหมอเอก พระพิฆเนศ พระพิณาย พระนารายณ์พระกัจจาย
เถระ พระโมคคัลลาน พระสารีบุตร พระพุทธพระธรรม พระภควันบดี พระมหาโพธิ์ พระสารีริกธาตุ
พระแก่นจันทน์ พระศรีรัตนตรัยเจ้า นั้นท่านจึงมา ให้กูตั้งโองการเบิกบ้านแลเบิกป่า พระหิมพานต์
เบิกพระพยุ เบิกพระพาย เบิกพระพิรุณ พระเพลิง พระกาฬ ท่านจะให้กูตั้งพิธีสารพัดกันเสนียด
จัญไรกันที่ชั่วทั้งหลาย อย่าระคายมาพ้องพาน ทั้งพระธรรมนูญอย่าได้มาพาดต้อง “โองการธรรมนูญ

เป็นมนต์ที่ได้รับการประพันธ์ขึ้นในลักษณะร้อยกรองในรูปแบบของร้อย โดยใช้ถ้อยคำเป็นภาษาธรรมดา มิได้ประพันธ์ด้วยคำบาลีทั้งหมดดังคาถาทัวไป

2. ประวัติคัมภีร์ธารนิสารของวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า คัมภีร์ใบลานธารนิสารวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อกล่าวถึงเนื้อหาลักษณะของการประพันธ์คัมภีร์ใบลานธารนิสารผู้วิจัยเห็นว่าส่วนใหญ่เป็นคำกล่าวอ้างถึงผู้มีฤทธิ์ให้มาช่วยปัดเป่าบ้านเทาทุกซีในการทำนํ้ามนต์ธารนิสารเพื่อแก้คุณไสยต่างๆ ให้หมดไปซึ่งมีเนื้อหาของคัมภีร์ใบลานธารนิสารและโอองการธารนิสารหลวงนี้ เป็นบทคาถาไว้สำหรับทำนํ้ามนต์ธารนิสาร เพื่อขจัดอาถรรพ์สิ่งอัปมงคลอุปัทวะอันตราย อันเกิดจากเคราะห์ก็ดี เกิดจากเหตุอาเพศต่างๆ ตามที่ผู้เขียนพบในเอกสารคัมภีร์ใบลานล้านช้าง ซึ่งประกอบด้วยโอองการธารนิสารต่างๆ จำนวน 4 โอองการดังนี้ – โอองการธารนิสาร – โอองการธารนิสารน้อย – โอองการธารนิสารหลวง – โอองการธารนิสารใหญ่ ซึ่งแต่ละสูตรจะใช้แตกต่างกันออกไปตามเหตุตามวาระที่เกิดขึ้น ๆ รวมกระทั่งเครื่องสวดก็ต่างกันออกไป แม้กระทั่งชื่อคล้ายกันบทคล้ายกันแต่เครื่องต่างกันตามครูที่กำหนดไว้

คัมภีร์ธารนิสารของวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์ มีทั้งหมด 14 แผ่นตัวกันซึ่งเนื้อหาประกอบด้วย 1) โอองการธารนิสารน้อย 2) โอองการธารนิสารใหญ่เป็นบทคาถาที่นิยมสวดต่อเนื่องจากคาถาโอองการธารนิสารน้อยเพื่อทำนํ้ามนต์ขับไล่เสนียดจัญไรทั้งปวง การทำนํ้ามนต์ธารนิสารใหญ่หรือการทำนํ้ามนต์ธารนิสาร แบบพุทธอาคม ขึ้นด้วยขุมขุมเทวดา ตามด้วยบทนมัสการพระรัตนตรัยตามด้วยโอองการธารนิสารน้อย ตามด้วยโอองการธารนิสารใหญ่ ได้เป็นนํ้ามนต์พระธารนิสารใหญ่สรรพคุณ ให้แก้คุณไสยคุณคน ยาแฝดยาสั่ง 1) บทขุมขุมเทวดา 2) บทนมัสการพระรัตนตรัย ตามด้วย 3) โอองการธารนิสารใหญ่ ส่วนโอองการธารนิสารหลวง โบราณจารย์ได้ปรารภ ว่าด้วยเรื่องเหตุอาเพศอุปัทวะอันตรายอันเกิดจากสิ่งอัปมงคล ประสบพบเจอสิ่งที่ไม่ดีธรรมชาติ ต้องเสนียดจัญไรมีเหตุร้ายนา ๆ ประชาชนผู้รู้พิธีสมควรให้ชำระธารนิสารออกเสีย จึงจะเกิดขุมดีจำเริญแก่ตน แก่เคหะสถานบ้านเรือน เมื่อทำนํ้ามนต์ธารนิสารครบทั้ง 3 แบบแล้วสามารถแก้เคราะห์สะเดาะขัน นวเคราะห์ทั้ง 9 ก็ได้สูตรสวดน้ำใช้ได้สารพัดแล ส่วนค่าธรรมเนียมค่าครุณั้นเมื่อจัดสวดนั้นคายให้มีเงินตระกูลผู้ใหญ่ให้มีบาท 1 คั่นตระกูลผู้น้อยให้มีสลึง 1 เทียน 5 คู่ แพรว 1 เหล้าก่อง ไข่หน่วย ในส่วนพิธีกรรมกล่าวคือ ให้เอ็ดทงคาบกล้วยคั่นให้เป็น 9 ห้องให้หีบกระต่ายน้อยใส่แล้วห้องแล 9 อัน ข้าวดำขาวแดงใส่แลห้องแล 9 โทงข้าวขาวใส่แลห้อง 9 ข้าวเหลือง 9 ขุณันนั้นแลทุ่ก ก็ นำเข้านั้นแล ปกให้เป็นฮูปแป้งฮูปกาฮูปหมูฮูปหมา แง่ส้ม แง่หวาน ข้าวตอกดอกไม้อันนี้ธารนิสารหลวง

อภิปรายผลการวิจัย

1. แนวคิดของคัมภีร์ธรรมสาร ผลจากการวิจัย พบว่า ในโครงการธรรมสาร อาจจำแนกให้ทราบโดยสังเขป ดังนี้ 1) สารว่าด้วยปรากฏการณ์ธรรมชาติ อันถือว่าเป็นเสนียดจัญไร เช่น ข้าวสารแช่น้ำออกเป็นใบ ตะไคร้ดอกออก เห็นงอกกลางเตาไฟ 2) สารว่าด้วยความผิดปกติของสัตว์ อันถือเป็นเสนียดจัญไร เช่น ปลวกขึ้นในแดน ตะกวดเหี้ยแล่นขึ้นบนเรือน ไก่เถื่อนเข้าบ้าน งูเหลือมขึ้นร้าน แร้งจับหลังคา 3) สารว่าด้วยความผิดปกติของคน อันถือเป็นเสนียดจัญไร เช่น “ฝันร้ายมีผี เงาหัวพิกล หลึงชายเข้าคน นอนกรนนอนคราง นอนหลับตาค้าง น้ำลายไหลเอง” 4) สารว่าด้วยความผิดปกติเนื่องด้วยสิ่งของ อันถือเป็นเสนียดจัญไร เช่น “บาตรแตก साแหกรขาด ตะลุ่มทาขาด กินช้อนหอยมุก” หรือ “สำฤทธิ์ทองขาว แตกร้าวกระจาย หัวแหวนสลาย เขี้ยวงาพิการ” 5) สารว่าด้วยความผิดปกติในที่อยู่อาศัย อันถือเป็นเสนียดจัญไรเช่น “เสาเรือนตกน้ำมัน ไม้รังนางเรียง ที่ลาดที่เกลี้ยง ที่เกาะที่เฉียง ที่ลุ่มที่เอียง ที่วันว่งที่กระพังน้ำแข็ง” หรือ “เสาเรือนยอดยัก หันแตกแยกทาง เสาเรือนเป็นแล่ง หัวบันไดพล่เสาเรือนเป็นเล่ห์ เสาเรือนสไกบ” 6) สารว่าด้วยการงานและการช่างทำสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ใช่สิ่งธรรมดาถ้าทำไม่ถูกต้องตามแบบแผน ซึ่งสอดคล้องกับวิโรจน์ คุ่มครอง (2550) ได้ศึกษาวิจัยคัมภีร์สุดตสังคหะ: การแปลและการวิเคราะห์ พบว่า คัมภีร์สุดตสังคหะ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยการรวบรวมพระสูตร แต่งโดยพระอรียวังสเถระชาวพม่าขณะที่อยู่ในสำนักมหาวิหาร ไม่ได้เป็นพระพุทฺธพจน์โดยตรง ในประเทศพม่าให้การยกย่องเทียบกับพระไตรปิฎกจัดอยู่ในกลุ่มพระสูตรต้นตปิฎก คัมภีร์สุดตสังคหะอักษรขอมที่ใช้ในการปริวรรต เป็นฉบับหอสมุดแห่งชาติจำนวน 8 ผูก มีการแบ่งโครงสร้างออกเป็นหมวดหมู่ 7 คือ 1) พระสูตรที่พรรณนาเรื่องทาน 5 สูตร 2) พระสูตรที่พรรณนาเรื่องศีล 5 สูตร 3) พระสูตรที่พรรณนาเรื่องสวรรค์ 5 สูตร 4) พระสูตรที่พรรณนาเรื่องโทษของกามคุณ 5 สูตร 5) พระสูตรที่พรรณนาเรื่องกิจของฆราวาส 31 สูตร 6) พระสูตรที่พรรณนาเรื่องการอนุโมทนา 14 สูตร และ 7) พระสูตรที่พรรณนาเรื่องข้อปฏิบัติของบรรพชิต 18 สูตร รวมเป็น 85 สูตร มีลักษณะการประพันธ์ 2 แบบคือ 1) การประพันธ์แบบร้อยแก้ว 2) การประพันธ์แบบร้อยกรอง มีสำนวนภาษาที่ใช้ 3 ส่วน คือ 1) วิธีการใช้นามศัพท์ 2) วิธีการใช้กิริยาศัพท์ 3) วิธีการใช้อุปยศัพท์ มีการจารเป็นบาลีอักษร ขอมลงในใบลานและการเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ มีชื่อว่า คัมภีร์สุดตสังคหะ เพราะยุคนั้นไม่มีตัวพิมพ์อักษรขอม ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตจากบาลีอักษรขอมเป็นบาลีอักษรไทย และแปลเป็น ภาษาไทยเสร็จเรียบร้อยแล้ว (วิโรจน์ คุ่มครอง, 2550) เชื่อกันว่า จะเป็นเสนียดจัญไรแก่ผู้ทำและคนข้างเคียง เช่น “กูจะตั้งพิธีสารพัด ทำโขนทวารบานประตู่ ชุดคุ้ยเลชุบ่อ ปิดท้อ ปิดบาง ปิดบึง ปิดทาง ปิดทวารและถมสระปั้นรูปพระแลรูปเทวดา

ปั้นรูปภาพนানা พากย์เจรจาแลตั้งจอหนังชนันผิตายมิตี ตราสังผิตายโง ต่อโลงแลโกศผา ทำศาลา หน้ามุข” หรือ “เขียนรูปภาพทั้งหลาย เบิกพระเนตรสลักหนัง ผิงเสาเกียดเสาตลุง ลดเรือนลดยัง”

2. ประวัติคัมภีร์ธารณสารของวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์ ผลจากการวิจัย พบว่า คัมภีร์ใบลานธารณสารวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์ โองการธารณสารมีคำกล่าวดังนี้ โอมสิทธิการะ คุรบาอาจารย์พ่อบุญให้แก่วร ชื่อว่าพระธารณสาร พระองค์การตนวิเศษ ตั้งกำเนิดในโลกา ปัส สมาอัตติเรก ตั้งให้เหตุอันจิงไฮพระธัมมะไซบอที่ตั้งไว้ ตั้งแต่ไม้อธรมอันบ่ดีเกิดเหตุพระวิเศษตน อุดมทั้งลวงมสิด้าน พ่อบุญให้แก่วร ทั้งตั้งบ้านและยาวเหือน ไม้ลำเพือนฟ้าผ่า ทั้งผิป่าและปงหลวง พ่อบุญให้แก่วร แพ้ชุดชะคองและเสากอดตั้งเพนียดและตั้งหนองผิงหลักเมืองและตั้งด้าย ตั้งป่าไม้ และชุมผิ คุรภูวาติกว่าคนทั้งค้าย ย้ายไปสีกัเพือนย้ายไปทับก็จิด ภูจิดทั้งควายเขาหลอน ภูจิกจิดทั้ง ตอนเดินขวาง ภูจิกจิดทั้งจิงผิปง ภูจิกจิดทั้งท่งนาเหว ภูจิกจิดทั้งหนทางเทียวและวอช้างน้ำ ภูจิกจิด ทั้งถ้ำผิง ภูจิกจิดทั้งเด็กผิแสงผ่าย ภูจิกจิดทั้งควายหางดอก ภูจิกจิดทั้งหลักจิดไม้ เกิดเป็นเห็ด ภูจิก จิดให้หมด ภูจิกจิดให้ถ้วน ภูจิกจิดให้ม้วนให้อ่อนปานชิน พุทโธจิด ธัมโมจิด สังโฆจิดฯ ซึ่งสอดคล้อง กับพระครูสังฆรักษ์บุญเสริม กิตติคุณโน และคณะ (2558) ได้ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์พุทธวังสะใน คัมภีร์ใบลานฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ พบว่า 1) คัมภีร์พุทธวังสะในคัมภีร์ฉบับวัดสูง เม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่มีทั้งหมด 25 ผูก คณะวิจัยได้ปริวรรตและแปลจากบาลีอักษรล้านนา เป็นบาลีอักษรไทยผูกที่ 1 - 25 รวมทั้งหมดที่ เป็นภาษาบาลี - ภาษาไทย จำนวน 283 หน้า 2) เนื้อหาพุทธวังสะตามคัมภีร์ใบลานฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 2.1) โครงสร้างเนื้อหาที่พรรณนาด้วยเรื่องการจำพรรษาของพระพุทธเจ้าโคตม และ พุทธประวัติ 2.2) โครงสร้างเนื้อหาที่พรรณนาด้วยเรื่องประวัติพระสุเมธ 2.3) โครงสร้างเนื้อหาที่ พรรณนาด้วยเรื่องประวัติพระพุทธเจ้า 25 รูป ในส่วนหลักธรรมมีทั้งหลักธรรมหมวดทั่วไปและใน หมวดพระไตรปิฎก ส่วนสำนวนลักษณะของการแต่งคัมภีร์พุทธวังสะใช้ภาษาล้านนาเขียน ซึ่งเขียนที่ จังหวัดลำปางและลักษณะการแต่งจะเป็นร้อยแก้ว

รูปแบบการเขียนคัมภีร์พุทธวังสะฉบับใบลานล้านนา พบว่า ในด้านโครงสร้างประโยค เป็นการยกภาษาบาลีขึ้นมาก่อนแล้วอธิบายเป็นภาษาไทยสำนวนภาษาล้านนา ด้านบาลีไวยากรณ์ มี โครงสร้างบาลีไวยากรณ์ครบตามกระบวนการหลักสูตรไวยากรณ์บาลี ด้านสำนวนภาษา เป็นแบบ ร้อยแก้ว มีส่วนเกริ่นนำ ส่วนอธิบายขยายความ และส่วนสรุปมีภาษาบาลีหรือคาถาอ้างก่อนจบ มี หลักธรรม สอดแทรกให้ปฏิบัติหรือให้งดเว้นไม่ให้ปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับ(พระครูสังฆรักษ์บุญเสริม กิตติคุณโน และคณะ, 2558) วัดเขาแก้วตั้งมาประมาณ 700 กว่าปี หรือประมาณปี พ.ศ.1800 ใน สมัยสุโขทัย ภายในมีรูปหล่อหลวงพ่อบุญ หลวงพ่อกัน และหลวงพ่อดิม ซึ่งเป็นที่นับถือบูชาของ

ผู้คนในชุมชน และประชาชนทั่วไป นอกจากนี้วัดเขาแก้วยังเป็นທີ່ประดิษฐานพระพุทธรูปบาทจำลอง ตั้งอยู่ในมณฑปบนเขาแก้ว ซึ่งทุกปีในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ จะมีงานเทศกาลปิดทองพระพุทธรูปบาทจำลอง ซึ่งสอดคล้องกับธานี สุวรรณประทีป, พระราชรัตนมุนี (บุญเทียม ญาณินโท) (2560) ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์พุทธานุประวัติ พบว่า คัมภีร์พุทธานุประวัติ เป็นต้นฉบับพิมพ์ของหอสมุดแห่งชาติ ต้นฉบับคัมภีร์มี 11 ผูก โดยมากแต่ละผูกมี 24 ลาน ได้ชื่อมาจากแนวคิดของเนื้อเรื่องในคัมภีร์ ซึ่งแสดง ประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เริ่มตั้งแต่สุเมธดาบสได้รับพุทธพยากรณ์ โครงสร้างของคัมภีร์ ไม่ปรากฏทั้งคันถรัมภกถาและนิคมกถา มีเพียงเนื้อความจึงไม่สามารถระบุชื่อท่านผู้รจนา และสมัยที่รจนาได้โดยแน่นอน แต่อนุมานสมัยที่แต่งได้ว่ามีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับคัมภีร์ชินมหานิทาน และคัมภีร์ปฐมสมโพธิซึ่งรจนาขึ้นสมัยอยุธยา จัดอยู่ในประเภทวิมุตตสกะ ซึ่งมีทั้งบทประพันธ์ที่เป็น จุลฉันทะ และคาถาผสมกันไป มีการอ้างอิงมาจากพระไตรปิฎกบ้าง จากคัมภีร์อรรถกถาบ้าง มุ่งแสดงพุทธคุณให้ปรากฏ โครงสร้างเนื้อหาแบ่งออกเป็น 19 ปริจเฉท คือ 1) ตุสสิตาวตารประวัติ 2) ศัพทานิกขมณประวัติ 3) ลักษณะปริศนาประวัติ 4) ราชาภิเสกประวัติ 4) มหาอภินิคมณ ประวัติ 6) ทุกกกริยาประวัติ 7) มารวิชัยประวัติ 8) อภิสมโพธิประวัติ 4) พรหมขณฺเษนประวัติ 10) ธรรมจักกัปปวัตตนประวัติ 11) ดิงสภททวคคิยประวัติ 12) ขมูลสหัสสปีพพาประวัติ 13) พิมพ์สารสมาคมประวัติ 14) สาริปุตตโมคคัลลานปีพพาประวัติ 15) กาฬุทายีนิมิตตนประวัติ 16) อนรุทอุปพพาประวัติ 17) ปัญจสทสกายประวัติ 18) นันทปีพพาประวัติ 19) ทักขินาวิงคประวัติ วิเคราะห์คัมภีร์พุทธานุประวัติ มีเนื้อความจากพระไตรปิฎก และอรรถกถาของท่านพระพุทธทศตเถ ท่านพระพุทธโฆษาจารย์เป็นต้น รวมถึงวรรณคดีบาลี เพราะคัมภีร์นี้เรียบเรียงภายหลัง แล้วรจนาทั้งแบบนิทาน (ความเป็นมา) และแบบสังวณฺณา (คำอธิบายตามหลักภาษา) ผู้รจนาดำเนินเรื่องอย่างละเอียด เก็บเนื้อหาสาระไว้อย่างบริบูรณ์ ชัดเจนด้วยพยัญชนะและบทกวีวานสนะด้วยเสียงอ่านและขับขาน สละสลวยด้วยความสั้นยาวแห่งวากยะ แพรพรรณาว ด้วยการกะ ชุกซ้อนอุปการและนัยเป็นอาหารแห่งภูมิปัญญาของวิญญูชน

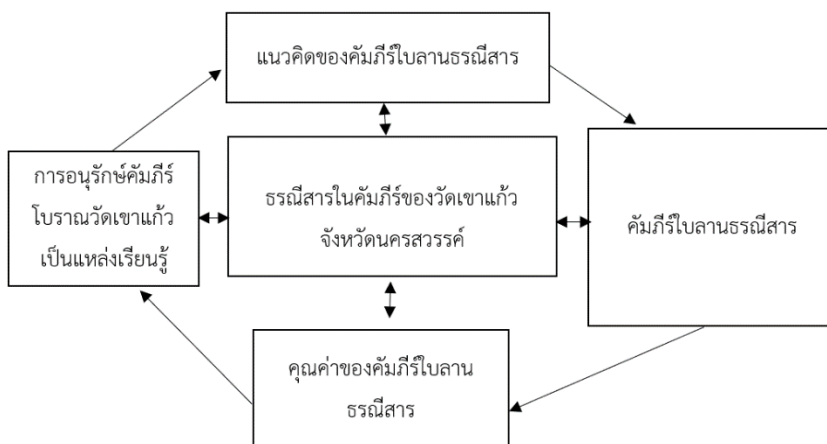
การวิเคราะห์คัมภีร์ธรรมสารของวัดเขาแก้ว จังหวัดนครสวรรค์ ผลจากการวิจัย พบว่าวัดเขาแก้วมีทั้งหมด 14 แผ่นด้วนกันซึ่งเนื้อหาประกอบด้วย 1) โองการธรรมสารน้อย 2) โองการธรรมสารใหญ่เป็นบทความที่นิยมสวดต่อเนื่องจากคาถาโองการธรรมสารน้อยเพื่อทำน้ามนต์ขับไล่เสนียดจัญไรทั้งปวง การทำน้ามนต์ธรรมสารใหญ่หรือการทำน้ามนต์ธรรมสาร แบบพุทธานุคม ขึ้นด้วยชุมนุมเทวดา ตามด้วยบทนมัสการพระรัตนตรัย ตามด้วยโองการธรรมสารน้อย ตามด้วยโองการธรรมสารใหญ่ ได้เป็นน้ามนต์พระธรรมสารใหญ่สรรพคุณ ให้แก่คุณไสยคุณคน ยาแฝดยาสั่ง 1) บทชุมนุมเทวดา 2) บทนมัสการพระรัตนตรัย ตามด้วย 3) โองการธรรมสารใหญ่ ส่วนโองการธรรมสาร

หลวง โบราณจารย์ได้ปรากฏ ว่าด้วยเรื่องเหตุอาเพศอุบัพเพฏชาอันเกิดจากสิ่งอัปมงคล ประสบพบเจอสิ่งที่ไม่ดีธรรมชาติ ต้องเสียดจัญไรมีเหตุร้ายนา ๆ ปราชญ์ผู้รู้พิธีสมควรให้ชำระธรณีสารออกเสีย จึงจะเกิดอุบัติภัยแก่ตน แก่เคหะสถานบ้านเรือน เมื่อทำนํ้ามนต์ธรณีสารครบทั้ง 3 แบบแล้วสามารถแก้เคราะห์สะเดาะชั้น นวเคราะห์ทั้ง 9 ก็ได้สูตรสวดน้ำใช้ได้สารพัดแล ส่วนค่าธรรมเนียมค่าครุั้นเมื่อจัดสวดนั้นคายให้มีเงินตระกูลผู้ใหญ่ให้มีบาท 1 คั้นตระกูลผู้น้อยให้มีสลึง 1 เทียน 5 คู่ แพรว 1 เหล้าก่อง ไข่น่วย ในส่วนพิธีกรรมกล่าวคือ ให้เอ็ดทงคาบกล้วยคั้นให้เป็น 9 ห่องให้หีบกระทนน้อยใส่แล้วห่องแล 9 อันข้าวดำขาวแดงใส่แล้วห่องแล 9 โทงข้าวขาวใส่แล้วห่อง 9 ข้าวเหลียง 9 ซุอันนั้นแลทุกก็ นำเข้านั้นแล ปกให้เป็นอุบะยังอุภาสุภามูฮูบหมา แกงส้ม แกงหวาน ข้าวตอกดอกไม้อันนี้ธรณีสารหลวง ใช้ได้พันช่องแลเจ้าเฮย ซึ่งสอดคล้องกับพระขยานันทมนี และคณะ (2558) ได้สืบค้นการจัดระบบอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนา เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดน่าน พบว่า คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารโบราณที่สำคัญของชาวล้านนา ซึ่งมีคุณค่าต่อสังคมและเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าและเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ทางวิชาการ และมีคุณค่าที่ได้รวบรวมพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้ จากการศึกษาเกี่ยวกับการเก็บรวบรวมธรณีสารในคัมภีร์ มีความเชื่อว่ามนุษย์ได้ใช้ใบลาน สำหรับการบันทึกเรื่องราวมาเป็นเวลานาน มีการจารึกพระสูตรของพระพุทธศาสนาลงในใบลานเมื่อ 500 ปีก่อนคริสต์ศักราช สำหรับประเทศไทยนั้น การใช้ใบลานเพื่อบันทึกเรื่องราวต่าง จากหลักฐานเท่าที่มีปรากฏคัมภีร์ใบลานน่าจะมีความมาตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมาจนถึงสมัยของพระเมืองแก้ว กล่าวกันว่าคัมภีร์ใบลานที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน คือ คัมภีร์ใบลานเรื่อง “ติงสนิบาตร” จารเมื่อ พ.ศ.2014 ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช การสำรวจคัมภีร์ใบลานหรือ “การคัดธัมม์” เป็นการสำรวจและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ตามวัดต่าง ๆ เพื่อให้ทราบจำนวนชื่อเรื่อง ตลอดจนสภาพ คัมภีร์ใบลานเพื่อซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม เป็นการยืดอายุของคัมภีร์ใบลานได้อีกทางหนึ่ง การเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานจึงเก็บรักษาไว้ในห้องที่มีการควบคุมอุณหภูมิระหว่าง 20-25 องศา เซลเซียส และมีค่าความชื้นที่ 50-65 เปอร์เซ็นต์ แต่ถ้าไม่สามารถติดตั้งเครื่องปรับอากาศและเครื่อง ควบคุมความชื้นได้ สามารถจัดเก็บคัมภีร์ใบลานไว้ในห้องที่มีอากาศถ่ายเทไหลเวียนได้ดีไม่อับชื้น ติดตั้งกรงลวดที่ประตูหน้าต่างเพื่อป้องกันแมลง อีกทั้งควรหลีกเลี่ยงแสงแดดให้มากที่สุด ตลอดจนการหมั่นดูแลรักษาความสะอาดไม่ให้มีฝุ่นละออง เพราะนอกจากจะทำให้เกิดความสกปรกแล้ว อาจมีไข่แมลงติดมาด้วยซึ่งจะเจริญเติบโตและกัดกินคัมภีร์ใบลาน นอกจากนี้การห่อคัมภีร์ใบลานไว้ในถุงผ้า สะอาด หรือห่อด้วยกระดาษสา และเก็บคัมภีร์ใบลานตามแนวนอนเพื่อป้องกันการบิดงอและแตกหักได้เป็นอย่างดี

การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคัมภีร์ไบเบิล คัมภีร์ไบเบิลเป็นเอกสารโบราณที่สำคัญ ซึ่งได้บันทึกหรือจารเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อบอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญในอดีตของบ้านเมืองส่งต่อมาถึงคนรุ่นหลัง คัมภีร์ไบเบิลในจังหวัดน่าน มีการจารเป็นเรื่องราวต่างๆ เช่น เรื่องสมุนไพรรักษาโรคที่ใช้ในการรักษา แบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน จึงสามารถนำมาถ่ายทอดและพัฒนาทางด้านการแพทย์แผนไทย ตลอดจนนำข้อมูลไบเบิลที่ผ่านการปริวรรตมาประกอบการสอนในรายวิชาพระพุทธศาสนา และเปิดหลักสูตร ประกาศนียบัตรแพทย์แผนไทย ในวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน ตลอดจนเรื่องกฎหมาย ตำราโหราศาสตร์ ตำราไสยศาสตร์ แบบเรียนภาษาไทยด้วย นอกจากนี้คัมภีร์ไบเบิลยังมีคุณค่าที่สำคัญที่ได้รวบรวม พระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วย (พระชยนันท์มณี และคณะ, 2558) บุคคลผู้ต้องอธิษฐานถือว่าเป็นอัมงคลต้องทำนํ้ามนต์เพื่อล้างเสนียดจัญไรทั้งตัวบุคคลหรือบ้านเรือนเพื่อให้เกิดความสบายใจในการดำเนินชีวิต ส่วนความเชื่อในทางพระพุทธศาสนานั้นอาจขัดแย้งอยู่บ้าง เพราะหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาสอนให้เชื่อเรื่องกรรมคือการกระทำที่มีเจตนาเป็นที่ตั้งโดยเป็นการกระทำที่ออกมาจากกาย วาจาและใจทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลย่อมมีผลต่อการกระทำของเราท่านทั้งหลายทั้งสิ้นเมื่อเราทำกรรมดีสิ่งที่เป็นอัมงคลย่อมไม่เกิดขึ้นแต่ถ้าเราทำกรรมชั่วสิ่งที่ไม่ดีย่อมเกิดขึ้นต่อบุคคลนั้นแน่นอนอยู่ที่กำลังแห่งกรรมจะให้ผลเร็วหรือช้าซึ่งสอดคล้องเสฐียร ทั้งทองมะดัน (2557) ได้ศึกษาคัมภีร์วินัยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย: การแปลและการศึกษาวิเคราะห์ พบว่า คัมภีร์วินัยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย เป็นผลงานของพระพุทธทศตมหาเถระ ชาวทมิฬแห่งอินเดียตอนใต้ ท่านแต่งรวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์พระวินัยปิฎก แต่งเป็นร้อยกรองทั้งเล่ม โครงสร้างของคัมภีร์วินัยวินิจฉัยว่าด้วยเรื่องสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี มหาวรรคและจุลวรรค ส่วนคัมภีร์อุตตรวินิจฉัย ว่าด้วยเรื่องในคัมภีร์ปรีชา คัมภีร์ทั้งสองนี้แต่งเป็นร้อยกรองโดยใช้ ฉันทลักษณ์บาลีประเภทต่าง ๆ เช่น มัตตาสมกถันท์ วิชขุมมालาฉันท์ อินทรวีเชียรฉันท์ เป็นต้น องค์ความรู้การวินิจฉัยพระวินัยในคัมภีร์วินัยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย เป็นการวินิจฉัยสิกขาบทที่ประกอบด้วยสถานที่ บุคคล วัตถุ อาบัติ อนาบัติ เป็นต้น องค์ความรู้การวินิจฉัยพระวินัยในส่วนสิกขาบท เป็นรูปแบบสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์พระวินัย ในส่วนที่เป็นสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี รูปแบบการวินิจฉัยเหล่านี้ มีความสอดคล้องกับการวินิจฉัยพระวินัยในคัมภีร์ระดับต้น ตั้งแต่พระวินัยปิฎกจนถึงคัมภีร์อรรถกถา

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยขอเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

คัมภีร์โบราณธรรมสารวัดเขาแก้วต้องมีการส่งเสริมเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ในเรื่องของภาษาศิลปะวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชนชาติ”ไทยโบราณ ซึ่งทางวัดเขาแก้วควรพิจารณาในประเด็นดังต่อไปนี้

1. คณะสงฆ์และภาครัฐควรมีการจัดอบรมอักษรโบราณเพื่อสร้างบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณคัมภีร์โบราณธรรมสารวัดเขาแก้วให้เพิ่มมากขึ้นเพราะผู้เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ในด้านนี้มาก
2. คณะสงฆ์และภาครัฐควรจัดโครงการในวันและเวลาราชการ เนื่องจากหน่วยงานส่วนมากที่ทำงานในด้านการอนุรักษ์เอกสารโบราณคัมภีร์โบราณธรรมสารวัดเขาแก้วเป็นหน่วยงานในราชการ
3. ถ้ามีพระสงฆ์เข้าร่วม คณะสงฆ์และภาครัฐควรงดเว้นการจัดกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์โบราณธรรมสารวัดเขาแก้วในวันพระและช่วงเข้าพรรษา เนื่องจากพระสงฆ์ต้องทำกิจของสงฆ์
4. คณะสงฆ์และภาครัฐควรมีการจัดโครงการสัมมนาเพื่อสร้างเครือข่ายด้านการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณธรรมสารวัดเขาแก้วอย่างต่อเนื่อง หรือ 1-2 ครั้งต่อปี เพื่อติดตามผลและประเมินผลหาแนวทางร่วมกัน

5. คณะสงฆ์และภาครัฐควรมีการจัดโครงการสัมมนาฯ ในระดับประเทศ ระดับชาติ และระดับโลกต่อไป เพื่อตระหนักและให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์เอกสารโบราณ

เอกสารอ้างอิง

- ธานี สุวรรณประทีป และพระราชรัตนมูณี (บุญเทียม ญาณินโท). (2560). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์: คัมภีร์พุทธทานุประวัติ*. (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส.
- ไบลาน. (2562). *จารพระศาสน์สืบสายคัมภีร์*. เข้าถึงได้จาก <http://www.dmc.tv/pageprint.php?p=>
- พระครูสังฆรักษ์บุญเสริม กิตติวณโณ และคณะ. (2558). *การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์พุทธวังสะใน คัมภีร์ ไบลานฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่*. (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : วิทยาเขตแพร่.
- พระชยานันท์มูณี. (2558). *การสืบค้นการจัดระบบอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและถ่ายทอด ภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดน่าน*. (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน.
- วัดเขาแก้ว. (2550). *บัญชีคัมภีร์ไบลานโบราณ*. (อัดสำเนา)
- วิโรจน์ คุ้มครอง. (2550). *คัมภีร์สุดตลิ่งคหะ: การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์*. (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส.
- สมัย วรรณอุดร. (2562). *ประวัติไบลาน*. เข้าถึงได้จาก <http://www.bl.msu.ac.th/bailan/p11.html>
- เสฐียร ทังทองมะดัน. (2557). *คัมภีร์วินัยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัย: การแปลและการศึกษาวิเคราะห์*. (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : วิทยาเขต นครราชสีมา.